

Ömer Naci Soykan (d. 1945, Rize - ö. 2017, İstanbul)

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Felsefe Bölümü'nü, kurduğu 2006 yılından zorunlu olarak emekliye ayrıldığı 2013 yılına dek yönetti. Ulusal ve uluslararası çeşitli felsefe dernekleri üyesidir. Genç felsefecilerin yetişmesine katkıda bulunmak amacıyla oluşturduğu *İnsancıl Felsefe Çevresi'*nde on bir yıldan beri çalışmalar yapmaktadır. Türkçe, Almanca, İngilizce sözlü-yazılı yayın etkinliklerini yurtiçinde ve yurtdışında sürdürmektedir. Şimdiye dek AHCI ve SSC'li beş adet Almanca ve İngilizce makale, on dokuz Türkçe kitap, iki yüz elliyi aşkın sayıda Türkçe makale yayımlamıştır. Bazı kitapları "British Library", "American Congress", "Bibliothèque nationale de France" gibi kitaplıklarda bulundurulmaktadır. Başlıca çalışma alanları, bilgikuramı, dil felsefesi, estetik ve sanat felsefesidir.

Kitaplarından bazıları:

- *Müziksel Dünya Ütopyasında Adorno ile Bir Yolculuk*
- *Türkiye'den Felsefe Manzaraları 1-2-3*
- *Arayışlar 1-2*
- *Kuram-Eylem Birliği Olarak Sanat*
- *Felsefe ve Dil*
- *Gönlüden Dile Öz Sözler*
- *Estetik ve Sanat Felsefesi*

KATKIDA BULUNANLAR

M. Kubilay Akman
Hakan Arslan
Ahmet Emre Bilgili
Aydın Dikmen
Zafer Dođan
Şehnaz Dölen
Hüseyin Gürşan
Çađlayan Kovanlıkaya
Dilek Hattatođlu
Murat Özmen
Z. Tül Akbal Sualp
Esmâ Toksoy
Tülin Kabacaođlu Ural
İnci Yakut
Oya Yalçın
C. Dođan Yaşat

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
KURAMSAL ÇERÇEVE.....	15
Edebiyat Sosyolojisinde Uygulamalı Bir Yöntem Denemesi.....	17
ÖZEL EDEBİYAT SOSYOLOJİLERİ/UYGULAMALAR	23
YAZAR/ŞAİR.....	23
Bir Yazarın (Ümit Kıvanç) Toplumbilimsel Bir Çözümlemesi.....	25
Yusuf Atılgan Üstüne Bir İnceleme	41
YAPIT.....	51
ROMAN SOSYOLOJİSİ	51
<i>Araba Sevdası</i> : Recaizade Mahmut Ekrem.....	53
<i>Yaban</i> : Yakup Kadri Karaosmanoğlu.....	62
<i>Huzur</i> : Ahmet Hamdi Tanpınar.....	84
<i>Saatleri Ayarlama Enstitüsü</i> : Ahmet Hamdi Tanpınar.....	99
<i>İçimizdeki Şeytan</i> : Sabahattin Ali.....	108
<i>Bereketli Topraklar Üzerinde</i> : Orhan Kemal.....	120
<i>Murtaza</i> : Orhan Kemal.....	128
<i>Bir Gün Tek Başına</i> : Vedat Türkali.....	133
<i>Dersaadet'te Sabah Ezanları</i> : Attilâ İlhan.....	140
<i>Fikrimin İnce Gülü</i> : Adalet Ağaoğlu.....	149
<i>Yenişehir'de Bir Öğle Vakti</i> : Sevgi Soysal.....	155
<i>O</i> : Ferit Edgü.....	163

ANI SOSYOLOJİSİ.....	171
<i>Bizim Köy</i> : Mahmut Makal.....	173
ŞİİR SOSYOLOJİSİ.....	187
İkinci Yeni ve Edip Cansever: “Ben Ruhi Bey Nasılım”	189
Cemal Süreya’nın Şiirindeki Kadınlara Dair	206
BASIM YAYIM DAĞITIM	219
Bir Kitabın Öyküsü.....	221
Kitapta Yer Alan Edebiyatçıların Listesi.....	230
DİZİN.....	231

ÖNSÖZ

Sanat yaşam tarzının bir ifadesidir. Sanat yapıtının bir şeyi ifade etmesi, yansıtması, türüne göre çeşitlilik gösterir. Yapıt, sözel olduğunda kavramsaldır; algılanan şey, zihinde kavramaya dönüştürülür. Daha açık bir deyişle, bir cümleye bir resme bakar gibi bakmayız. Yapıt, işitsel-görsel olduğunda ise doğrudan doğruya algının nesnesidir. Ama her durumda sanat ürünü, karşımızda algıladığımız bir şey olarak duran somut bir nesnedir, bağlandığı kuramın adı “soyut sanat” da olsa. Çoğunlukla betimsel olan edebi yapıtın dilini sanat sosyolojisi, kavramsal-bilgisel dile çevirir. Bu, sosyolojik bir kavramlaştırma değildir; sanatta algısal olarak ifade edilen şeyin sosyolojik dile çevrilmesi, sosyolojinin kavramlarıyla ifade edilmesidir. Bir edebiyat sosyolojisi, şüphesiz hem sosyolojinin bu tarzda kendini geliştirmesine, yeni bir alt dal açmasına neden olduğu gibi, hem de sanatın yeni bir tarzda ele alınması olanağını doğurur.

İfade aracı sözel dil olan edebi yapıtta kullanılan karakterlerle, gerek karakterlerin gerek uzamların betimlemeleriyle, dramatik öğelerle ve olay örgüsüyle anlatılan şey, somut olarak göz önüne konur. Yazar, içinde yaşadığı toplum-kültürün ve çağının ruhunu kendi tininin süzgecinden geçirip, yaratıcı gücüyle yapıtında ortaya koyar. O, gerçekten var olan bir şeyi ortaya koymuşsa bile bu, bir gerçekliğin düpedüz bir ayna yansıması değil, fakat sanatsal, edebi bir betimlemedir. Yazar, kendi tarzında, edebiyatın yöntemleri ve teknikleriyle anlatısını gerçekleştirir. Sosyoloğun işi bu noktada başlar. O, deyim yerindeyse, yazarın yaptığı işi tersinden yapar. Kuşkusuz onun çalışması sonunda bulunduğu toplumsal olanla, yazarın hareket noktası olan toplumsal olan aynı şey değildir. Önündeki yapıttan geriye doğru giderek onda edebi tarzda dile gelen toplumsal olanı sosyolog, bilgisel tarzda

ortaya koyar. Eldeki kitap, öğrencilerimle birlikte kotardığım böyle bir çabanın ürünüdür.

Bizde edebiyat sosyolojisine ilişkin ilk çalışma, bilebildiğim kadarıyla N. Ş. Kösemihal'in "Edebiyat Sosyolojisine Giriş" adlı makalesidir.¹ Bizim çalışmalarımız için bir başvuru kaynağı da olan bu makalenin, bu nedenle burada bir özetini veriyorum. Sanat ve edebiyat sosyolojisine toplu bir bakışla bu alanda ortaya konulmuş ürünler sıralandıktan sonra, sanatçının kişiliği, sanat yapıtı, edebiyat nedir gibi sorunlar genel bir çerçevede ele alınır. Edebiyat sosyolojisi, edebiyat olayının fizik, biyolojik, psikolojik ve toplumsal yönlerini ele alan çok-boyutlu edebiyat biliminin bir özel dalı olarak gösterilir. Birbirini izleyen dört evreden geçerek tamamlanan edebiyat sosyolojisinin bu evreleri, onun ana bölümlerini oluşturur. Bunlar, i. Yazar, ii. Yapıt, iii. Basım, yayım, dağıtım ve kurum örgütleri, iv. Okuyucu zümreleri veya yığılıdır. Edebiyat sosyolojisinin yöntem ya da teknikleri; i. Anket, soruşturma, sözlü yazılı tanıklık, ii. Tarih, iii. İstatistik olmak üzere üç başlık altında toplanır. Bundan sonra ana bölümler tek tek örneklenerek ele alınır. Makalenin sonunda bu bölümler, bir şemada gösterilir.

Kösemihal'in belirttiği, edebiyat olgusunun dört yapıcı öğeden oluştuğu, bizim de benimsediğimiz bir düşüncedir. Ancak bu öğeler, daha ayrıntılı olarak incelenmelidir. Örneğin yazarın içinde bulunduğu toplumun bir üyesi olmasının yapıt üzerinde ne gibi etkileri olduğu ve yine yapıt-okur karşılıklı ilişkisinde ortaya çıkan etkileşimin örnek yapıtlar seçilerek, onlar üzerinden gösterilmesi gibi çalışmalara gerek vardır. Yazarın bir yapıtıyla toplumda gördüğü yankının, onun sonraki yapıtlarını nasıl etkilediği gösterilebilir. Hatta kimi yazarların, yapıtın daha oluşum aşamasında söz konusu yankıyı, birtakım testlerle bile önceden gördüğü, yapıtını buna göre biçimlediği bile söylenmektedir. Bu tür olayların olanaklı olduğu ölçütte araştırılmasının, edebiyat sosyolojisine olduğu kadar, edebiyatın kendisine de hizmet edebileceğini söylemek isterim.

Yirmi yılı aşkın bir süredir görevli olduğum Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde lisans ve lisansüstü programlarda

1 Bkz. *Sosyoloji*, sayı 19-20, İstanbul, 1964-1966.

verdiğim Sanat Sosyolojisi ve Edebiyat Sosyolojisi derslerinde, gerek konuyla ilgili kendi kuramsal çalışmalarımı, gerekse öğrencilerime yaptırdığım uygulamaları içeren, bu derslerin adlarını taşıyan iki kitabı yayımlamak ancak şimdi gerçekleşebildi.

Eldeki kitabın kuramsal bölümünü, “Edebiyat Sosyolojisinde Uygulamalı Bir Yöntem Denemesi” başlığı altında yıllar önce yayımlanan² kendi önerdiğim bir edebiyat sosyolojisi yöntemi ve bu yöntemin örnek bir uygulaması oluşturuyor. *Sanat Sosyolojisi* adlı kitabımızda ele aldığım, gerek sanat sosyolojisinin tarihçesi gerek sanatın ilgili olduğu problem alanlarının betimlenmesi, sanatın bir dalı olan edebiyatın sosyolojisi için de geçerli olmasına karşın, onları burada tekrar etmeyi gerekli görmedim. Bu bilgiler, adı geçen kitaptan edinilebilir. Edebiyat sosyolojisi, daha özel bir dal olmakla, kendisi için ayrı, özel bir yönetime ihtiyaç duyuyordu. Onun için bir yöntem önermeyi uygun görmüştüm. Belki bu da yeterli olmayabilirdi. Her edebiyat tarzı için ayrı yöntem, daha doğrusu ayrı teknik önerilebilir. Bu ihtiyaç, öğrenci çalışmalarına baktıkça kendini göstermektedir. Sanırım, en doğrusu, belli bir yöntem ve teknik izlenebileceği gibi, bir yöntem fetişizmine kapılmaksızın çalışmanın akışına uygun olarak yol almaktır. Bunu baştan bildiğim için öğrencilere, kendi yöntemim de dahil belli bir yöntemi dayatmadım.

Kitabın uygulamalar bölümü, öğrencilere yaptırdığım ödevleri kapsıyor. Öğrencilerim, her ne kadar çoğunlukla benim yöntemimi uyguladılarsa da başka yöntemleri benimkiyle birleştirerek uygulayanlar olduğu gibi, büsbütün farklı yöntemler kullananlar da oldu. Öğrenci çalışmaları edebiyat sosyolojisinin üç ögesine ilişkindir: Yazar, yapıt, basım-yayım-dağıtım. Çok istememe karşın, daha geniş zamana ve araştırmacının bazı olanaklara sahip olmasını gerektiren, dördüncü öge olan okur kitlesi üzerine bir çalışmayı yaptıramadım.

Recaizade Ekrem’den Ferit Edgü’ye Türk Edebiyatında öne çıkmış çoğu yazarın romanını inceledik. Ama eksiklerimiz yok değil. Özellikle Yaşar Kemal’in burada yer almaması, bağışlanabilir değildir. Onun tüm yapıtları hakkında yaptırmak istediğim bir yüksek

2 Bkz. Ömer Naci Soykan, “Edebiyat Sosyolojisinde Uygulamalı Bir Yöntem Denemesi”, *Adam Sanat*, sayı 46, Eylül 1989.

lisans tezini, vaktiyle politikacılar karşısında kraldan çok kralcı geçinen Sosyal Bilimler Enstitüsü yöneticilerinin kabul etmemiş olmasını burada söylemek, kitabın eksikliğini belki mazur gösterebilir ama toplumsal bir ayıbımıza da açığa çıkarır. Nobel ödüllü yazarımız Orhan Pamuk'un listede yer almaması, onun edebiyat gündeminde yoğun yer alışından önce dersleri bırakmış olmamdan ileri geliyor. Esasen yapıtların seçiminde edebi değeri ölçüt almak bizim sınırlarımızı aşardı. Bu konuda, ele aldığımız yapıtın ve yazarının edebiyatımızda belli bir yeri olması bizce yeterliydi.

Sosyolojik açıdan incelenecek olan edebi yapıtların seçiminde yansıtıcı yönü ön planda olan yapıtları derslerimde tercih ettim. Dikkat ettiğim bir ikinci nokta da yapıtların Türk yazarlarının ürünü olmasıdır. Bunun nedeni şudur. Yukarıda sözünü ettiğim, yönetime uygun olarak, yapıtın bir edebi haritasını, bir de bunun gönderimde bulunduğu gerçekliğin haritasını çıkarıyoruz. Bu "gerçeklik haritası" kendi toplumsal gerçekliğimiz olursa, onun hakkında bilgi, belge edinme şansımız kolay olur. Böylece elde edilen iki haritayı karşılaştırıyor, aralarındaki benzerlik ve ayrılıkları gösteriyoruz. Bu bağlamda yapıtta doğrudan ya da dolaylı olarak verilmiş mesajı ortaya çıkarıyoruz. Bazı yazarlardan birden çok romanı ele aldık. Bunun nedeni, bu yapıtların Türkiye'nin gerek sosyolojik gerçekliklerine, gerek ülkede yaygın zihniyetlere gönderimde bulunmasıydı. Sonuçta bu, bir sosyoloji kitabıdır, edebiyat yapıtı değil.

Sosyoloji Bölümü'nde bir felsefeci olarak yıllarca görev yapmış olmam, gerek kendi bölümümde gerek üniversitemin diğer birimlerinde başlıca felsefe dersleri vermiş olsam da sosyolojiyle ilgi kurmama neden oldu. Bu ilgi de zaten öteden beri felsefesini yapmakta olduğum sanat alanında sonuç verdi. Benim bu alanlardaki yayınlarımı bilen, kimi öğrencim olan, çeşitli üniversitelerde sanat ve edebiyat sosyolojisi dersleri veren genç akademisyenler, kaynak sıkıntısı çektiklerini bildirerek benden yardım istiyorlar. Umarım, bu iki kitap, onlara ve bu alanlarda çalışan diğer araştırmacılara yardımcı olur.

Ömer Naci SOYKAN
Bostancı, Eylül 2007

O: FERİT EDGÜ

O y a Y a l ç ı n

Romanın Edebi Haritası¹¹⁰

Mekân-zaman

Romanda olayların geçtiği tarihle ilgili bir bilgi olmamakla birlikte, romanın yazılış tarihi olan 1970'ler, romanın olay örgüsüyle de örtüşmektedir. Mekânlar ise Hakkari'nin merkez kasabası Çölemerik ve anlatıcının kaldığı Pir köyüdür.

Başlıca Karakterler

Romanda anlatıcı da bir karakter olarak ortaya çıkar ama adı verilmez. Kim olduğunu, nereden geldiğini ve Pir köyüne nasıl düştüğünü hatırlamamaktadır. Ondan başka herkes onun kim olduğunu biliyor gözükmemektedir. O ise kendisini bir deniz faciasından kurtulmuş "kazazede" olarak görmektedir. Romandan onun daha önce büyük bir kentte yaşadığını anlıyoruz çünkü zaman zaman kalabalık insan görüntülerini anımsamaktadır. Köyde kaldığı müddetçe köyün çocuklarına öğretmenlik yapar. Bu sırada da kişiliğini bulma/yaratma çabası içine girer.

Köy Muhtarı: Pir köyünün muhtarı. Anlatıcının dilini anlayın ve başlangıçta ona çevirmenlik yapan kişi. Ayrıca çocuklara öğretmenlik yapmasını söyleyen de o. İki karısı var. Köydeki diğer kişiler gibi onda da sessiz bir kabulleniş var.

Kitapçı/Süryani: İl merkezinin tek kitapçısı ve Süryanisi. İhtiyar bir adam. Bilgece bir tavrı var. Anlatıcımıza on kitap, bir harita ve bir de el şeklinde tunçtan bir mühür veriyor. Verdiği kitapların bazılarının yabancı dilde olduğunu söylediğinde anlatıcıya zamanla onların dillerini anlayacağını söylüyor.

110 Bu çalışmada Ömer Naci Soykan'ın Kaynakça'da belirtilen yazısında önerdiği yöntem uygulanmıştır.

Vali: Kenti kendi mülkü gibi gören, kuralları özellikle de yazılı olmayanları da hatırlatma eğiliminde olan ve anlatıcımıza gözünün üzerinde olduğunu ima eden biri. Ayrıca o da yabancı/anlatıcı hakkında her şeyi bildiğini belirtip onu şaşırtıyor.

Zazi: Muhtarın ikinci karısı.

Halit: Zazi'nin kardeşi. Kendisini anlatıcı gibi bir "yabancı" olarak görür. Yüceova köyünden. İki köyde de karısı ve çocukları var. Zaman zaman anlatıcıyı ziyarete gelip konuşuyor. Kentteki davasından söz ediyor; ayrıca ağanın adamlarından.

Seyit: Salgın hastalıktan ölen bebeğin babası. Bebekle ilgilenmediği için anlatıcımıza minnettar.

Ramazan: Muhtarın adamlarından. Anlatıcımıza da ara sıra yardımcı oluyor.

Olay Örgüsü

Olaylar anlatıcımızın kendini bir dağ köyünde bulmasıyla başlar. Muhtar ona yapabileceği tek iş gibi görünen öğretmenlik işini verir. Çocuklara onlarda olmayan bir şey öğretecektir: Dilini. Bunun üzerine gerekli araçları ve kendi ihtiyaçlarını temin için kente gider. Rize Bakkaliesi'nden kış geçirmek için erzak alır. Milli Eğitim müdüründen ders kitaplarını alır. Validen ilaç ve ona ait olduğu söylenen mektuplarını alır. Mektuplar açılmıştır. Gerek valiyle gerekse Milli Eğitim müdürüyle anlam vermediği konuşmalar yapar. İkisinin de gözleri üzerindedir ve onu iyi tanımaktadırlar. Bu arada kitapçıdan kitap, harita ve mühür alır. Taşıt olmadığı için köye iki gün sonra döner. Dönüşünde muhtara, Zazi'ye ve bir kadına rastlar. Kadın ağlamaktadır. Çünkü bebeği ölmüştür (Seyit'in bebeği). Sabah bebeği gömerler ama bu çok olağan bir şeymişçesine.

Aynı sabah çocuklarla ilk dersini yapar. Çocukları yaşlarına göre sınıflara ayırır. Onlardan bildikleri Türkçe kelimeleri yazmalarını ister. Birinci sınıflara ise işaret ve resimlerle öğretmeye çalışır.

Ertesi günlerde, aşağı köy Piran'dan bir bebeğin ölüm haberi gelir; ilk bebeğin ölümünden on üç gün sonra. Bir başka köyden iki ölüm haberi daha. Ondan ilaç isterler. Bu hastalığa göre ilacı olmadığını söyler. Durumu valiliğe haber vermek için yazar ve Ramazan'la mektubu gönderir. İki çocuk daha ölür, Ramazan